

ЖУРНАЛ «УКРАИНСКАЯ ЖИЗНЬ» І ЦЕНзуРА (1912–1917)

У статті розкрито обставини цензурного переслідування московського журналу «Украинская жизнь». На основі нових архівних документів, публікацій у пресі та інших матеріалів було встановлено застосовувані заходи проти редакції видання. Проаналізовано причини та наслідки діяльності цензорів, а також висвітлено їхнє ставлення до національного питання.

Ключові слова: журнал «Украинская жизнь», цензура, Московський комітет у справах друку, Яків Шеребецький, Симон Петлюра, Олександр Саліковський.

В історії національної журналістики поза межами України початку ХХ ст. існує багато невідомих сторінок, це стосується і цензурного переслідування московського часопису «Украинская жизнь», заснованого місцевою громадою для відстоювання українського питання.

Журнал тільки на початку нового тисячоліття привернув до себе увагу дослідників – з'явилися праці Д. Миронюка, Н. Миронюк¹ і О. Полумисної². Однак жодна з них не розкриває обставин цензурної історії видання.

Тож завданням цієї статті є на основі нових документів із Відділу зберігання документів до 1917 року Центрального державного архіву міста Москви, публікацій у пресі й епістолярних джерел висвітлити обставини цензурних заходів проти редакції журналу «Украинская жизнь». Для цього потрібно розкрити роль окремих осіб у переслідуванні часопису, визначити рівень контролю видання та дії громади для уникнення зносин із цензурою, окреслити перебіг судових справ та їхні наслідки.

Розвиток української преси в 1906–1917 роках у Росії ускладнювався діяльністю системи цензурних органів, які в Москві представляв Московський комітет у справах друку під керівництвом столичного Головного управління в справах друку. Переслідування редакції здійснювалося за безпосередньою участю Відділу з охорони громадської безпеки та порядку в Москві й Цензурного відділення при канцелярії Московського градоначальника, Департаменту поліції, прокурорів і суддів.

У 1906 році Московський цензурний комітет перейменовано на Московський комітет у справах друку, у зв'язку з чим, на думку його керівника О. Сидорова, «цензурні функції Комітету остаточно припинилися». Щоправда, тепер він отримав повноваження порушувати судове переслідування тих творів друку, в яких вбачалися ознаки злочину³, та ініціювати закриття часописів.

У Російській імперії українські видання перебували під посиленою увагою уряду й представників правих кіл. Водночас, аналіз журналів засідань Московського комітету в справах друку⁴, дозволив переконатися, що українська преса в Москві знаходилася в схожих умовах із виданнями інших національностей. Різниця була тільки в порівняно меншій кількості часописів, у зв'язку з чим циркуляри рясніють польськими, єврейськими, латиськими, естонськими й іншими назвами. Особливістю нагляду за пресою «інородців» була потреба в перекладі її російською мовою, тому призначалися спеціальні особи з відповідними знаннями.

За таких цензурних умов у 1912 році з'явився в Москві «грубий» місячник «Украинская жизнь», заснований переважно зусиллями місцевої та столичної громад. Журнал, як і колишній петербурзький «Украинский вестник» (1906), орієнтувався на російськомовного читача, відстоював національні інтереси, а також мав завдання сприяти консолідації українців.

Вихід журналу співпав із посиленням реакції, однак засновники скористалися більшою лояльністю московської влади, в порівнянні з українськими губерніями. Затвердженню програми сприяли її нейтральність і російськомовний статус часопису. У «Свідоцтві» на видання «Украинской жизни», виписаному 13 грудня 1911 року канцелярією Московського градоначальника, вказано такі пункти: «белетристика і поезія / повісті, оповідання і вірші», «науковий огляд і статті з окремих питань / історія, етнографія, статистика і т. д.», «керівні статті з актуальних питань громадського життя», «огляд подій українського життя», «хроніка закордонного життя», «літературний огляд і статті / критика, бібліографія і т. д.», «мистецтво», «різні відомості»⁵. Тобто, на перший погляд, засновувався звичайний грубий журнал, але з виходом першого числа «Украинской жизни» редакція відкоригоувала деякі пункти: «Керівні статті з національних питань. – Огляд подій поточного життя в Україні. – Судження преси, переважно російської та польської, про українське питання. – Листи з Російської України та Галичини. – Критичні статті й літературні огляди; бібліографія. – Українське мистецтво. – Різні вісті й замітки. – Відповіді редакції на питання читачів, що стосуються програми часопису»⁶.

Передбачаючи майбутні проблеми з цензурою, засновники журналу подбали про зміцнення редакції юридично й підбрали відповідну команду. Очолили колектив двоє досвідчених журналістів Симон Петлюра й Олександр Саліковський, на яких покладалося завдання провадити часопис відповідно до запитів українського суспільства, але утримуючи його від надмірної уваги з боку влади. Редактором-видавцем був призначений студент юридичного факультету Московського університету, присяжний повірений Яків Шеремецинський⁷, що виконував більшу частину адміністративної роботи. Він взяв на себе всю відповідальність за публікації в «Украинской жизни». До редакції увійшли також присяжні повірені Олександр Хруцький та Зиновій Моргуліс.

Як показав час, склад редакції «Украинской жизни», незважаючи на суперечки між співредакторами С. Петлюрою і О. Саліковським стосовно напрямку журналу, було підібрано оптимально. Працівники виявили послідовність у відстоюванні українських інтересів, і видання гідно представляло національний рух у російському інформаційному просторі. Водночас вищим професіоналізмом слід вважати вміння редакції утримати часопис від надмірного переслідування й передчасного закриття. С. Петлюра писав Д. Донцову: «Маємо певні дані, що адміністрація пильно стежить за «Укр[аинской] Ж[изнью]» і по ній набирає відомостей про справжній стан українства; отож мусимо, якомога, дивитись в «оба ока»⁸.

Незважаючи на старання редакції, новий український журнал, що виходив у старій столиці імперії, самим фактом свого існування викликав обурення в російських націоналістів, особливо київських.

11 листопада 1913 року до Московського комітету в справах друку надійшла «всеподданейшая записка» від О. Генца. На його думку, в статті О. Русова «Як я став членом Громади» в десятому номері «Украинской жизни», вислів «Коли військовий мундир зганьбив себе під Севастополем» свідчить про «образу російської армії»⁹.

13 листопада Генц виступив із доповіддю на засіданні комітету¹⁰, після якого на ім'я прокурора Московського окружного суду надіслано прохання «про притягнення до судової відповідальності за ст. 1034/5 Зводу про покар[ання] редактора-видавця журналу «Украинская Жизнь», сина священика Якова Андрониковича Шеремецинського, який мешкає на Долгоруковській вулиці, в будинку № 15»¹¹.

Оскільки розгляд цієї справи розпочався досить швидко, то прокурор переплутав частину міста й 2 грудня звернувся до пристава 1-ої дільниці Сущовської частини Москви з пропозицією допитати Я. Шеремецинського¹². 9 грудня до редакції журналу на вул. Большая Дмитровка, буд. 14 прибув околдочний наглядач Фомін 3-ої дільниці Тверської частини. Поліції потрібна була інформація про О. Русова, але Я. Шеремецинський «пояснив, що він не знаходить можливим назвати автора цієї статті й приписує всю відповідальність за надрукування такої особисто на себе»¹³.

Напевно, через службову недбалість результати допиту не дійшли до прокурора, тому 18 січня 1914 року він просив пристава 1-ої дільниці Сущовської частини прискорити допит і повідомити про результат¹⁴. На це надійшла відповідь, що 21 січня пропозицію було передано для виконання приставу 1-ої дільниці Якиманської частини¹⁵.

Нарешті, після з'ясування домашньої адреси Шеремецинського (вул. Полянка, буд. 4)¹⁶, з того відбувся ще один допит, який провів околочочний наглядач 1-ої дільниці Якиманської частини Терновой. Офіційний редактор журналу пояснив, що стаття О. Русова «має виключно мемуарний характер, містить у собі спогади, які стосуються «Старої Громади», і ніякого стосунку до армії та до військових питань не має», а вислів про армію залишився в тексті через «спішність редакційної роботи»¹⁷.

Такі пояснення влаштовували владу, і 7 липня Московський окружний суд виправдав редактора-видавця¹⁸. У висновку йшлося про таке: «Беручи до уваги, що вислів «Коли військовий мундир зганьбив себе під Севастополем» можна визнати досить невдалим, але не таким, що містить образу армії, я вважав би: не порушувати [судове переслідування] з приводу надрукування статті Русова. Це рішення вступило в законну силу 21 липня»¹⁹.

Успішному завершенню цієї справи сприяла надуманість звинувачень, висунутих О. Генцем у своїй записці, тому суд не зміг довести провини редактора-видавця. Архівні документи також свідчать про певну плутанину в слідстві, що могло бути результатом службової недбалості поліцейських або певним втручанням членів української громади.

Особливу увагу до журналу проявив націоналіст О. Сидоров, який ще в 1904 році займав посаду окремого цензора з іноземної цензури в Києві, у 1906–1909 роках був головою Київського тимчасового комітету в справах друку, а нині очолював Московський комітет у справах друку²⁰. У своїй брошурі «Чужорідне питання й ідея федералізації Росії» він висловив переконання, що українське і білоруське питання належать до «штучно створюваних сепаратизмів», сподівався на «звернення російського суспільства в бік націоналізму й розуміння чужорідної небезпеки». Тому замість ідеї всебічного розвитку підкорених народів імперії, Сидоров пропонував працювати над «утвердженням основ російської культури і державності на наших чужорідних окраїнах»²¹.

Боротьба О. Сидорова проти українського руху позначилася на його кар'єрному зростанні, від 8 серпня 1914 року він виконував обов'язки воєнного цензора, а 9 вересня став членом Ради Головного управління в справах друку²².

Саме цей «добродій», ховаючись за псевдонімом Л. Волкова²³, на сторінках газети «Московские ведомости» в статті «Мазепинство в Москві», заявив, що «українського» народу немає, як немає народів: сибірського, поволзького, донського та ін. Є російський народ із однією загальноросійською культурою, з однією загальноросійською, літературною мовою». Л. Волков не тільки вказав на прагнення журналу «Украинская жизнь» до автономії України, але й висунув традиційне для російських націоналістів звинувачення про «австрофільські тенденції». Ось чому, на думку автора, «назріла потреба! вжити задля збереження державної цілості рішучі заходи проти «українського» руху, який має своє коріння за кордоном»²⁴.

У відповідь на це один із провідних авторів журналу С. Єфремов відзначив, що «поява «Украинской Жизни» й була тією обставиною, яка порушила душевну рівновагу одного зі зграї вовченят»²⁵, бо саме існування часопису, на переконання Л. Волкова, начебто загрожувало єдності російського народу. Українець вважав, що автора статті в «Московських ведомостях» «слід зарахувати до тієї зграї вовченят, які, не володіючи вовчою силою, мають водночас дійсно вовчу ненажерливість, клацаючи зубами на кожного стрічного»²⁶.

Наприкінці 1913 року в № 11 журналу С. Єфремов опублікував ще одну статтю зі схожою назвою «Вовча тактика», у якій покладає вину за ганебний «процес Бейліса» на російських правих на чолі з київським студентом Голубєвим. В українських губерніях «російського населення, заради якого начебто ведеться націоналістична політика, звичайно, немає. Величезне море сільського українського населення гойдається навколо маленьких островків міського, частково єврейського, частково польського, частково зросійщеного українського елемента», – писав Єфремов²⁷. Не маючи аргументів для спростування наведених у статті доводів, противники українського слова вирішили притягти редакцію журналу до відповідальності. 30 листопада до Московського комітету з питань друку надійшла «всеподданнейшая» записка члена комітету О. Генца, в якій той звертає увагу на згадування слів прокурора в справі Бейліса, наводить цитати й пропонує порушити судове переслідування²⁸.

Того самого дня під грифом «дуже екстрено» Московським поліцейським телеграфом було розіслано телеграму градоначальника О. Адріанова такого змісту: «Пропоную негайно

конфіскувати в книжкових магазинах і всюди де будуть виявлені й доставити в мою канцелярію арештовану Московським комітетом листопадову книжку за 1913 р. журналу «Украинская Жизнь»²⁹.

У зв'язку із запитом Комітету від 2 грудня, його рішення про арешт одинадцятого номера було затверджено 21 грудня Московським окружним судом³⁰, про що 11 січня 1914 року повідомив прокурор³¹. Під час слухання справи 24 квітня в Московському окружному суді редактор-видавець Я. Шеремецинський подав клопотання про виклик двох свідків В. Маклакова і О. Зарудного, що могли б підтвердити факти зі статті, але йому відмовили і відклали слухання справи «для оголошення обвинуваченому відмови у виклику свідків»³².

Ця справа продовжувала висіти дамокловим мечем над редакцією до 26 квітня 1916 року, коли нарешті в 1-му відділенні Московського окружного суду відбулося судове засідання. На Я. Шеремецинського було накладено стягнення в розмірі 200 рублів, а при неспроможності сплатити він мав бути ув'язненим на два місяці³³.

Початок переслідування «Украинской жизни» в 1913 році співпав із тяжким фінансовим становищем журналу, коли взагалі вирішувалася подальша його доля. Через орієнтацію цього видання на російськомовного читача та його статус «для зовнішнього застосування», в українському суспільстві існували різні точки зору стосовно подальшого виходу, але цензура змусила багатьох докласти зусиль, у тому числі фінансових, до збереження часопису. Не надто прихильний до журналу Є. Чикаленко повідомляв листовно А. Ніковському: «Мабуть, чули, що «Укр[аинская] Жизнь» висить на волоску; треба рятувати, бо се ж всевітній сором буде, коли вона закриється»³⁴. Тому наприкінці 1913 року вирішено підтримувати його ще півроку, поки планувалося заснувати друкований орган Співки недержавних націй з українським відділом³⁵.

У період цензурного переслідування співредактор О. Саліковський від'їжджає з Москви, тому С. Петлюра змушений був цілковито зосередитися на керівництві «Украинской жизнью», у своїй діяльності спираючись на щонедільні збори колегії. Член московської громади С. Сірополко згадував, що редактор мав дбати «як би провести без ушкодження матеріал через цензуру»³⁶.

Деякі матеріали вимагали від С. Петлюри найретельнішої уваги й самоцензури. Плідною, але досить небезпечною була співпраця «Украинской жизни» з емігрантом Д. Донцовим, до якого редактор неодноразово звертався з проханням або поясненням стосовно поданих до друку статей. Адже Комітет у справах друку вказував на публікації про Галичину, як на «особливо шкідливі в нинішній час»³⁷, але й надалі ця тема займала значне місце на сторінках видання.

Наприкінці 1912 року С. Петлюра писав Д. Донцову, що зі статтю про книжку Р. В. Сетона-Вотсона потрібно зачекати, бо «ми вже й так маємо обвинувачення, начебто культивуємо «австрофільство» на сторінках журналу: його вбачається головно у Ваших статтях»³⁸. В іншому листі від 30 жовтня 1913 року йшлося: «Мусите ж Ви, зрештою, признати, що Ваша стаття про Лесю написана нецензурно: Ви оздобили її цитатами, які в контексті статті і в ході думок Ваших дають матеріал для позову по 129 ст. Не маю жодного бажання підводити людей до тюремної брами, як не маю жодної охоти, щоб пильніше ставилась до нас цензура. Є таке правило в сучасній російській дійсності: раз покарає штрафом цензура, – шлях уторований тоді, будуть нищити без пуття, де слід і де не треба. А ми, товаришу, грошей не маємо зайвих для збагачення уряду»³⁹.

Надзвичайно складним для С. Петлюри було ухвалення проросійської декларації з приводу початку Першої світової війни, яка вийшла липневим номером «Украинской жизни» за 1914 рік і була неоднозначно сприйнята українцями по обидва боки фронту. Однак її публікація допомогла зберегти журнал, що в ті складні роки залишався єдиним національним періодичним виданням.

Із початком Першої світової війни цензура значно ретельніше слідкувала за національною пресою, тому в 1915 році за статтю про Галичину було припинено вихід україномовного московського журналу «Тепла роса». «Украинская жизнь» констатувала: «На цей час у Європі не залишилось жодного періодичного видання українською мовою»⁴⁰. Надалі, якщо й виходив якийсь часопис, то весь пошматований цензурою і мав обмежене коло читачів.

«Украинская жизнь», як і більшість журналів іноземців, підлягала ретельному моніторингу змісту. Московський комітет у справах друку готував спеціальні огляди й обговорював їх на засіданнях. Зазвичай були присутні: головуючий, член Ради Головного управління в справах друку, дійсний статський радник О. Сидоров, дійсні статські радники О. Ґенц і Ф. Янек, статський радник О. Вознесенський, колезькі радники П. Слепцов і Г. Креніцин, представник від військового відомства, генерал-майор О. Добровольський.

28 березня 1915 року було заслухано пропозицію Головного управління в справах друку від 24 березня обговорити статті лютневої книжки «Украинской жизни» і доповіді про результати⁴¹. Такі огляди відбувалися кілька разів, і наступного разу 29 квітня було заслухано доповідь О. Ґенца про зміст № 3–4 журналу, у якому увагу цензора привернули публікації про Галичину та ставлення Ф. Корша до українців. «Загалом, книжка «Украинской Жизни» за березень – квітень цього року, на мій погляд, ще тенденційніша, ніж попередня, і питання про призупинення цього видання в порядку надзвичайної охорони є назрілим; для порушення ж судового переслідування причин не вбачається», – підсумовував Ґенц⁴². На це 4 травня Головне управління в справах друку пропонувало клопотатися перед Московським градоначальником стосовно припинення журналу⁴³. У свою чергу, міський голова вирішив обмежитися попередженням редакції, яке було зроблено 4 липня⁴⁴.

Наступного разу О. Ґенц доповідав про зміст № 5–6 журналу, не вбачаючи причин до судового переслідування або припинення: «Загалом, порівнюючи цю книжку з попередньою, можна вважати, що деякою мірою вказівки, зроблені редакції, нею враховані: в усякому випадку нинішня книжка вийшла дещо блідішою; але в статтях, наприклад, про М. І. Костомарова або Ф. Є. Корша ми бачимо ту саму тенденцію – відстоювати права «України» на культурну самобутність; а в статті: «Доля галицьких українців у висвітленні російських журналів» або в розділі: «Відомості з Галичини й про Галичину» – те саме вороже ставлення до зміцнення в цьому краю російської культури»⁴⁵.

Остання спроба О. Сидорова припинити вихід журналу відбулася 21 серпня 1915 року, коли член Комітету О. Ґенц доповів про статтю «З німецьких газет» (№ 7), яку вирішено передати для висновку представника військового відомства⁴⁶. Проте, як виявилось, публікація в «Украинской жизни» була передруком із добре знайомого голові Комітету правого видання «Киев», про що й було повідомлено 3 вересня⁴⁷.

Ці переслідування журналу не завадили далі в ньому друкуватися емігрантам із Великої України, відомим своїми антиросійськими й проавстрійськими поглядами. Не приховувала редакція і співпраці із засланцем М. Грушевським та нелегальним В. Винниченком, про статті яких були добре обізнані цензори. Стосовно справжнього редактора «Украинской жизни», то, зважаючи на вірогідність судового переслідування, всю відповідальність узяв на себе секретар журналу Я. Шеремецинський, і лише в останній вересневій книжці (№ 3–6) за 1917 рік вказано О. Саліковського.

Таким чином, завдяки архівним документам встановлено обставини кількох випадків переслідування редакції журналу «Украинская жизнь» протягом 1913–1915 років, під час яких цензура вжила такі заходи: відкриття судових справ, допити, конфіскація, штраф, моніторинг змісту часопису. Їхньою причиною стали спроби окремих противників українського руху припинити видання, але штучність і надуманість обвинувачень сприяли позитивному для редакції вирішенню цих справ.

За таких обставин, особливо під час дії воєнного стану, редакційна команда, вдаючись до самоцензури й підвищених вимог до кожного номера часопису, змогла утримати важливе для всього національного руху видання від передчасного закриття. Водночас, журнал продовжував висвітлення «гарячих» тем українського життя, особливо висловлюючи своє ставлення до нищення українства в окупованій Галичині.

¹ Миронюк Д. Симон Петлюра – редактор «Украинской жизни». – К., 2004. – 136 с.; Миронюк Н., Миронюк Д. Симон Петлюра – редактор, журналіст, публіцист. – Чернівці, 2009. – 436 с.

² Полумисна О. О. Журнал «Украинская жизнь» і літературний процес початку ХХ століття: Дис. ... канд. філолог. наук. – Харків, 2009. – 193 с.

- ³ Сидоров А. А. Московский комитет по делам печати (исторический очерк). – М., 1912. – С. 21.
- ⁴ Отдел хранения документов до 1917 г. Центрального государственного архива города Москвы (далі – ЦГАМ). – Ф. 31. – Оп. 3. – Ед. хр. 2204, 2205, 2206, 2207, 2208.
- ⁵ Там само. – Ед. хр. 1293. – Л. 204–204об.
- ⁶ Программа журнала // Украинская жизнь. – № 1. – 1912. – С. 1.
- ⁷ Білокінь С. Жак Шеремецінський // Вісник Книжкової палати. – 1997. – № 6. – С. 28–30.
- ⁸ Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т. 2. – С. 196.
- ⁹ ЦГАМ. – Ф. 31. – Оп. 3. – Ед. хр. 1832. – Л. 1.
- ¹⁰ Там само. – Ед. хр. 2204. – Л. 187об.
- ¹¹ Там само. – Ед. хр. 1832. – Л. 2об. – 3.
- ¹² Там само. – Ф. 142. – Оп. 17. – Ед. хр. 2880. – Л. 10–10об.
- ¹³ Там само. – Л. 8.
- ¹⁴ Там само. – Л. 16.
- ¹⁵ Там само. – Л. 16 об.
- ¹⁶ Там само. – Л. 11–12об.
- ¹⁷ Там само. – Л. 13–13об.
- ¹⁸ Там само. – Ф. 31. – Оп. 3. – Ед. хр. 1832. – Л. 10.
- ¹⁹ Там само. – Ф. 142. – Оп. 17. – Ед. хр. 2880. – Л. 2, 17.
- ²⁰ Цензоры Российской империи. Конец XVIII – начало XX века. Биобиблиографический справочник. – СПб., 2013. – С. 326.
- ²¹ Сидоров А. А. Инородческий вопрос и идея федерализма в России. – М., 1912. – С. 67–68.
- ²² Цензоры Российской империи. Конец XVIII – начало XX века. Биобиблиографический справочник. – СПб., 2013. – С. 326.
- ²³ Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т. 2. – С. 186.
- ²⁴ Волков Л. Мазепинство в Москве // Московские ведомости. – 1912. – № 44. – С. 1–2.
- ²⁵ Ефремов С. На текущие темы (Волчья тактика и чиновническое остроумие. Об одном волченке. О вреде чрезмерной стремительности. Своеобразная группировка) // Украинская жизнь. – 1912. – № 3. – С. 79–80.
- ²⁶ Там само. – С. 79.
- ²⁷ Ефремов С. Волчья тактика // Украинская жизнь. – 1913. – № 11. – С. 9.
- ²⁸ ЦГАМ. – Ф. 31. – Оп. 3. – Ед. хр. 1846. – Л. 1–1об.
- ²⁹ Там само. – Л. 3–3об.
- ³⁰ Там само. – Ф. 16. – Оп. 104. – Ед. хр. 7. – Л. 198об.
- ³¹ Там само. – Ф. 31. – Оп. 3. – Ед. хр. 2205. – Л. 13–13об.
- ³² Дело редактора-издателя «Украинской Жизни». На Украине и вне ее // Украинская жизнь. – 1914. – № 4. – С. 89.
- ³³ Приговор о делу ред.-издателя «Украинской жизни» Я. А. Шеремецинского // Украинская жизнь. – 1916. – № 4–5. – С. 119.
- ³⁴ Чикаленко Є., Ніковський А. Листування. 1908 – 1921 роки. – К., 2010. – С. 192.
- ³⁵ Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). У 2-х тт.– К., 2004. – Т. 1. – С. 304.
- ³⁶ Сірополко С. З життя української кольонії в Москві // Дніпро. Календар-альманах. – Львів, 1927. – С. 38.
- ³⁷ ЦГАМ. – Ф. 31. – Оп. 3. – Ед. хр. 2206. – Л. 107–107об.
- ³⁸ Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1979. – Т. 2. – С. 196.
- ³⁹ Петлюра С. Статті. Листи. Документи. – Нью-Йорк, 1956. – Т. 1. – С. 183.
- ⁴⁰ На Украине и вне ее // Украинская жизнь. – 1915. – № 1. – С. 72.
- ⁴¹ ЦГАМ. – Ф. 31. – Оп. 3. – Ед. хр. 2206. – Л. 2–2об.
- ⁴² Там само. – Л. 37.
- ⁴³ Там само. – Л. 48об.
- ⁴⁴ Там само. – Л. 106об.

⁴⁵ Там само. – Л. 106об. – 107об.

⁴⁶ Там само. – Л. 164–164об.

⁴⁷ Там само. – Л. 175об.

В статье раскрыты обстоятельства цензурного преследования московского журнала «Украинская жизнь». На основе новых архивных документов, публикаций в прессе и других материалов были установлены применяемые против редакции издания меры. Проанализированы причины и последствия деятельности цензоров, а также освещено их отношение к национальному вопросу.

Ключевые слова: журнал «Украинская жизнь», цензура, Московский комитет по делам печати, Яков Шереметинский, Симон Петлюра, Александр Саликовский.

The article is devoted to the censorship persecution of the Moscow «Ukrainskaia Zhizn» («Ukrainian Life») magazine. On the basis of the archival documents, press publications and other materials the author reveals the sanctions against the editorial team. The article analyses the causes and the consequences of this censorship activity as well as the censor's attitude to the national question.

Keywords: the «Ukrainskaia Zhizn» magazine, censorship, Moscow Committee for the Press, Yakiv Sheremetsynskyi, Symon Petliura, Oleksander Salikovskiy.